Lauryno Ivinskio keturkalbio žodyno terminai

ALBINA AUKSORIŪTĖ
Lietuvių kalbos institutas

ĮVADAS

Lauryno Ivinskio (1810–1881), žymaus XIX a. lietuvių kultūros veikėjo, spausdinti darbai ir dauguma jo rankraščių yra tyrinėti. Apie išlikusių L. Ivinskio žodynų rankraščius yra rašę kalbininkai J. Kruopas, V. Vitkauskas, O. Kažukauskaitė ir šio straipsnio autorė (žr. Kruopas 1960, Круопас 1963; Vitkauskas 1996; Vitkauskas 1997; Auksoriūtė 1999; Kažukauskaitė 2003). Gana išsamiai yra aprašyti dvikalbiai žodynai: *Lenkų–žemaičių kalbų žodynas* (Słownik polsko-żmudzki) (toliau – LŽŽ) ir *Rusų–lietuvių kalbų žodynas* (Словарь россійско-литовскій) (toliau – RLŽ), o apie *Rusų–lietuvių–lotynų–lenkų kalbų žodyno* (Словарь россійско-литовскій съ латинско-польскимъ) rankraštį rašė tik J. Kruopas straipsnyje „L. Ivinskio leksikografiniai darbai“ (Kruopas 1960: 191–198). J. Kruopas pirmasis gana išsamiai aprašė keturkalbio žodyno rankraštį ir nustatė jo autorių: „rankraščio formatas: ilgis 21,5, plotis 13,5 cm. Rankraštis parašytas labai aiškia ir gražia rašysena. Jo popierius plonas, švelniai melsvos spalvos, su aiškiu kai kuriuose puslapiuose (24, 92) įspaudu: viršuje karūna, dešinėje pusėje – arklio, kairėje – liūto galva, o apačioje įrašas „Whatman“. Nei autorius, nei metai žodyno rankraštyje nepažymėti. Tik iš rašysenos, rašybos, kalbos ypatybių ir palyginimo su minėtuoju dvikalbiu žodynu „Словарь россійско-литовскій“ drąsiai galima ir šitą keturkalbio žodyno rankraštį priskirti L. Ivinskiui“ (Kruopas 1960: 194). Straipsnyje nurodoma žodyno apimtis, apžvelgiamas jo pobūdis, sandara, rašybos, leksikos ypatybės, pateikiama nemažai pavyzdžių iš žodyno, išvardijami L. Ivinskio sudaryti naujadarai ar iš kitų šaltinių dar neužfiksuoti žodžiai.

L. Ivinskio *Rusų–lietuvių kalbų žodyno* ir *Rusų–lietuvių–lotynų–lenkų kalbų žodyno* rankraščiai saugomi Rusijos geografų draugijos archyve Sankt Peterburge, kur 1947 m. juos surado D. Zeleninas. Kaip ir kada šie rankraščiai pateko į Rusijos geografų draugiją, tikslių žinių nėra, tik galima spėti, kad

po 1869 m., kai L. Ivinskis užmezgė ryšius su šia draugija, susirašinėjo su jos nariais V. Kulinu ir J. Kuznecovu. 1871 m. V. Kulinas pasiūlė L. Ivinskį priimti į Rusijos geografų draugijos narius (plačiau apie L. Ivinskio ryšius su šia draugija žr. Petkevičiūtė 1988: 86–90). Iš L. Ivinskio laiško, rašyto 1869 m. sausio mėn. V. Kulinui, sužinome, kad jis pradėjo rengti *Rusų–žemaičių–lietuvių kalbų žodyną* ir 8 lapų rankraštį siuntė V. Kulinui peržiūrėti (žr. Ivinskis 1995: 484), tad aišku, kada L. Ivinskis pradėjo rašyti dvikalbį žodyną. Apie keturkalbio žodyno rengimo datą nieko nežinoma, tik galima spėti, kad jį autorius rašė vėliau.

Lietuvių kalbos institutas 2006 m. gavo minėto keturkalbio žodyno rankraščio skaitmenines fotokopijas, tad galima šį rankraštį išsamiau patyrinėti[1].

Rankraštis sunumeruotas paties L. Ivinskio, paskutinis puslapis pažymėtas 95 numeriu, tačiau du puslapiai turi tą patį 21 numerį, tad iš viso rankraštis yra 96 puslapių. Tai yra tik keturkalbio žodyno pradžia nuo *A* iki *Ay*. Jame pateikti 358 rusiški antraštiniai žodžiai su lietuviškais, lotyniškais, lenkiškais atitikmenimis ir 23 nuorodiniai antraštiniai žodžiai, pvz., *Авангардія, ..іи. ж. смотри*: *Передовой отрядъ* (3). Žodynas pradedamas trimis straipsniais, kurių rusiškas antraštines dalis sudaro ne žodis, o tik raidė *A*, kaip pirmoji abėcėlės raidė, jungtukas ir jaustukas, pvz.: *A. Азбуки первая буква. Balśiŭ èjłōs pirmòjé ròdbałsa. Alphabethi prima littera. Pierwsza głoska Abecadła* (1); *A. союзъ. Ar, ir, ir-gi, tàgi-tat. Ac, atque, et, etiam, idque. I, też, a, także, to-też, owoż* [...] (1); *A. межд. Aj, o, ak. Heu, ah, aha. O, ach* [...] (1) (žr. fotokopiją).

Prie antraštinių rusiškų žodžių nurodytos gramatinės kategorijos – prie daiktavardžių teikiama kilmininko linksnio galūnės ir giminės santrumpa, prie daugiskaitinių daiktavardžių – dar ir skaičiaus santrumpa, būdvardžių duodama moteriškosios, bevardės giminės galūnės ir būdvardžio santrumpa, veiksmažodžių – pirmojo ir antrojo asmens galūnės, prie kitų kalbos dalių – jų santrumpos, pvz.: *Актрúса, сы. ж. Āktorka, kòmedijōnka, ròditojé stēbŭklìnes dàrbūn. Actrix. Aktorka sceniczna* (20); *Аббáтскій, ..ая, ..ое. прил. Brōstwiszkas, prigŭłans pri brostwińìćzes; klosztorìnis.* Antistitus. *Opatski, klasztorny* (2); *Анатóмить, ..млю, ..мишь. г.д. Rajkìti, iszwejzdièti kùna.*

[1] Dėkoju LKI Leksikografijos centro darbuotojai Onai Kažukauskaitei, organizavusiai L. Ivinskio keturkalbio žodyno kopijų įsigijimą, Sankt Peterburgo valstybinio universiteto Baltistikos centro vadovui doc. Aleksejui Andronovui, pagelbėjusiam gauti L. Ivinskio *Rusų–lietuvių–lotynų–lenkų kalbų žodyno* rankraščio skaitmenines fotokopijas, ir LKI Leksikografijos centro fondų vedėjai dr. Ritutei Petrokienei, suteikusiai galimybę pasinaudoti šiomis kopijomis.

Словарь Россійско-Литовскій съ Латинско-Польскимъ.

А.

А. Азбуки первая буква. Balsiu ęlos pirmoję vodbalsa. Alphabethi prima littera. Pierwsza głoska Abecadła.

А. союзъ. Ar, ir, ir-gi, tągi-tai. Ac, atque, et, etiam, idque. I, też, a, także, to-też, owoż. А что, пишешь? O kąn-gi, raszàj. Quoe autem scribis. A cóż, piszesz. A co ещe. O tas dar, ir tan dar. Atque, idque. A to jeszcze, przy tém.

А. междм. Aj, o, ak. Hei, ah, aha. O, och. А стыдно! Ar ne gieda! Suppudet te hujus rei! Cic. Wstyd ci to! А впредь не станешь лгать. O daugiaus neb-meluòsi. O! non mendacium dices deinde.

Ex arte anatomiae dissecare, incidere corpus animantis, dissecare cadaver. Anatomizować, dyssekciję anatomiczną robić (44).

Kai kur duodami žodžių reikšmės aiškinimai, negausūs vartojimo pavyzdžiai, pateikiama po keletą sinonimų ar artimos reikšmės žodžių, pvz.: *Августъ, ..та. м. Rugpiūtis, asztuontāsis mētŭ mienŭ. Augustus. Sierpień* (4); *Ана́рхія, ..іи. ж. Nèriedzia, nèwāldzia, be waldzios bŭwìmas. Rieda neturiėjimas. Anarchia. Confusae ac perturbatae res. Cic. Anarchia, nierząd* (43); *Ара́пникъ, ..ка. м. Botāgas, wàré, błāksztas, ìnagis. Flagellum, flagrum. Suet. Scutica. Hor. Bicz, harapnik* (63).

J. Kruopo nuomone, L. Ivinskis naudojosi daugiakalbiu rusų kalbos žodynu, įrašė lietuviškus atitikmenis, kai kur išvertė aiškinimus ir iliustracinę medžiagą, matyt, jis norėjo parengti keturkalbį žodyną, kurio pradžią įteikė Geografų draugijai Peterburge susipažinti (Kruopas 1960: 195). Minčiai, kad L. Ivinskis išvertė rusų kalbos žodyno, kuriuo naudojosi, aiškinimus į lietuvių kalbą, galima paprieštarauti, nes kai kur rusiški žodžiai yra be paaiškinimų, dalies lietuviškų žodžių aiškinimai yra siauresni negu rusų, kartais panašūs į lenkiškus ar lotyniškus arba platesni ir išsamesni nei kitomis kalbomis, pvz.: *Актри́са, сы. ж. Āktorka, kòmedijōnka, ròditojé stebŭklìnes dàrbūn. Actrix. Aktorka sceniczna* (20); *Алле́а, леи. ж. Dārża tākas isz abejun szaliun mēdejs swadìntas. Wajksćiòtiné.* ***Ambulacrum, arboribus utrimque septum.*** *Ambulatio. Xystus. Aleja, alea, chodnik* (27), *Алава́стръ, тра. м. Есть то порода зернистого гипса. Àlabōstra, gipsas skiltìnis. Gypsum granulare. Gips blaszkowy. W piśmie G. znaczy: Alabastrowe naczynie* (21).

Daugiausia žodyne pateikta daiktavardžių, jie sudaro apie 71,5 % visų antraštinių žodžių, gerokai mažiau yra kitų kalbos dalių: būdvardžių – per 17 %, veiksmažodžių – apie 4 %, kitos kalbos dalys – prieveiksmiai, jungtukai, jaustukai – kartu sudaro per 7 % visų antraštinių žodžių. Apie 53 % daiktavardžių galima laikyti terminais ar nomenais. Jie straipsnyje bus toliau aptariami. Iš neaptariamų daiktavardžių minėtini su bažnyčios leksika susiję žodžiai, mėnesių, pinigų, šalių ir jų gyventojų pavadinimai ir kt., pvz.: *Абасы́, ..со́въ. множ. Sidabrìnis Persijes pìńingas tŭres sawieje 50 skatìkŭ. Abasius, Persicus argenteus numus cohibens 50 assium. Pieniądz srebny Perski wartości 50 groszy* (2); *Австріеуъ, уа. м. Austrijōkas. Austriacus. Austrijak* (5); *А́встрія, ..іи. ж. Austrije. Austria, ae. Austrija* (5); *Апо́столъ ..ла. м. Apāsztołas. Siunstāsis nuog Krìstaus. Christi Apostolus. Christiane legis Magister. Apastół, posłaniec Christusa* (58) ir kt.

Kai kurių būdvardžių duodamos įvardžiuotinės ir laipsnių (ir net polaips-

nių) formos, pvz.: *Алый, ..ая, ..ое. пр. Raudònas, rŭžāwas. Ruber. Czerwony, różowy. Опр. Тотъ, который алый есть. Raudònāsis. Is, qui ruber est. Ten, co czerwony jest. Сравн. ст. Raudonēsnis. Rubrior. Czerwieńszy. Срав. ст. опр. Raudonēsńīnsis. Is qui rubrior est. Ten co czerwieńszy jest. Срав. ст. смяг. Raudonièlēsnis. Is qui aliquantum rubrior est. Co trochę czerwieńszy jest. Превос. ст. Raudoniàusis, почти неутребляется* (34).

Šiame straipsnyje nagrinėjami gamtos mokslų ir kitų sričių terminai. L. Ivinskio keturkalbio žodyno rankraštyje yra 145 terminai, kartu su kai kuriuose žodyno straipsniuose esančiais rūšiniais terminais ir nomenais.

MINERALOGIJOS TERMINAI

Daugiausia žodyne pateikta mineralų pavadinimų – per 30, beveik visi jie yra skoliniai, pvz.: *Албинъ, на. м. Albinas ~ albinas. Akmun bałtaj skâjstŭs kajpo źiamćziūgas. Albinites. Albin W. kamień mający blask perłowy* (21)[2]; *Агáтъ, ..та. м. Agātas ~ agatas, àkmun isz ejłos Kwārćziaus kŭrsaj tŭr sawieje dàles Chalcedōna, Jaspída, Kwārćziaus, Ragìnia, Krwàwńinka ir nekada Ametìsta o pawejksłŭs isròda: kāspinŭs, pilònes, miêstŭs, krùmŭs, kìminŭs, dēbeses, żwâjzdikes, àkeles, piêtmas. Achates, ae. scil gemma. Plin. Agat z familij Kvarcu minerał złożony z cząstek chalcedonu, jaspisu, kvarcu, rogowca, krwawniku i czasem ametystu, ukazujący w sobie malowidła wstążek, fortyfikacyi, widoków miast, krzaczków, mchów, obłoczków, gwiazdeczek, oczek, plamek* (6); *Алуминитъ, ..а. м. Порода бѣлой глины. Aluminitas ~ aliuminitas, ātmajna bàłtoja mòlia. Aluminites. Glinka czysta.* (31); *Аметúстъ и Амефúстъ, ..ста. м. Драгоцѣнный камень Кварцовой породы. Ametìstas ~ ametistas, brangŭs àkmun Kwārćziaus ātmajnas wiszniawaj mielina wārsa arba pìłkaj bàłtas. Amethystus. Kwarc Ametyst, kamień drogi fijoletowo błękitny lub szaro biały* (39); *Андалузúтъ. ..та. м. Камень изъ фельдспата породы. Andalūźitas ~ andalūzitas, akmun raumens raudonŭma arba Źiamcziūgiszkaj pìłkas. Andaluzites. Andaluzyt kamień z familij Feldspata mięsno-czerwonego koloru niekiedy zakrawającego na perłowo-szary* (47–48); *Антраколитъ, ..та. м. Камень известковой породы. Antrakolitas ~ antrakolitas, àkmun kālkia ātmajnas. Antracollites. Antrakolit, kamień z familij Wapiennych* (55); *Аррагонитъ, ..та. м. Камень известковой породы. Aragōnitas ~ aragoni-*

[2] Pavyzdžiai pateikiami taip, kaip žodyne – pirmiausia antraštinis rusiškas žodis, po jo lietuviškas žodis su paaiškinimais ir lotyniški bei lenkiški atitikmenys. Lietuviškas terminas išretinamas, po tildės ženklo teikiama į bendrinę kalbą transponuota forma.

tas, akmun kalkiu atmainas. Arragonites. Arragonit, kamień z rodzaju wapiennych (75); *Авантури́нъ, ..на. м. Камень кварцовой породы. Awanturìnas ~ avanturinas. Akmun kwàrćziaus ātmainas, tŭres sawieje blizganćzes skelàudes. Quarzum Avanturinum. Kwarc pospolity mający w sobie jakby rozrzucone listki miki, w tymo on razie nazywa się. Awanturynem naturalnym albo kamieniem słonecznym (Min. Jakow)* (3-4); *Автомоли́тъ, ..та. м.(Фатеръ). Automōlitas ~ automolitas. Brangŭs àkmun tamsej mièlinas o tankiàusej paduodans ing świēsej żāli. Automolithus. Wal. Automolit. Kamień drogi z familij Rubinu koloru kaczo-błękitnego, zbliżającego się do górno zielonego, mający w sobie: glinkę, zynk, żelazo, krzemionkę i siarkę niekiedy* (5); *Аквамари́нъ, ..на. м. Beŕilŭs bràngēsis ~ berilus brangiasis, akmun swiēsej żālas, sŭdiètas isz titnagìnia, mòlia, glŭcìnas, kālkiŭ ir gèlźiēs. Smaragdus striatus. Kar. Beryllus. Wal. Beryl szlachetny; klejnot koloru światło zielonego złożony z krzemionki, glinki, glucyny, wapna i żelaza* (18); *Адама́нтъ, ..та. м. Dējmantas ~ deimantas. Adamas. Diament* (9); *Алма́зъ, ..за. м. Dējmantas, dēmantas ~ demantas. Adamas. Vall. Plin. Ovid. Dijament* (28); *Анфра́ксъ, ..са. м. Rùbinas ~ rubinas, brangŭs àkmūn. Rubinus. Lips. Carbunculus. Plin. Karbunkuł, rubin* (56) ir kt.

Mineralų pavadinimų L. Ivinskis pateikė ir kitame savo rankraštiniame darbe – moksliniame veikale *Prigimtūmenė* (plačiau žr. Auksoriūtė 1998, Auksoriūtė 2001), pirmojoje jo dalyje. Tad galima palyginti kai kuriuos keturkalbio žodyno ir *Prigimtūmenės* terminus. Išlikę du *Prigimtūmenės* pirmosios dalies variantai: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne saugomos *Žemėtros* ir Lenkijos mokslų akademijos bibliotekos rankraštyne Krokuvoje – *Žemėmina*. Ir vieno, ir kito rankraščio pagrindinės dalys, kuriose aprašoma negyvoji gamta, beveik nesiskiria, tad lyginami mineralų pavadinimai paimti iš Vilniuje saugomo *Prigimtūmenės* pirmosios dalies rankraščio (toliau – Pr). Pora mineralų žodyne įvardyti skolintais terminais, o *Prigimtūmenėje* teikiami lietuviški paties L. Ivinskio sudaryti naujadarai, pvz.: *Антофиллитъ, ..та. м. Камень Епидота породы. Antofilitas ~ antofilitas, àkmun isz Pistācita ātmajnas. Anthophyllites. Antofilit, kamień z familij Pistacytu* (54–55), plg. *łapējnis ~ lapeinis,* lot. *Actinotus virgulatus, Anthophyllites*, lenk. *Antophyllit*, vok. *Anthophyllit* (Pr 24); *Апати́тъ, ..та. м. Камень известковой породы. Apātitas ~ apatitas, akmun kālkia ātmajnas. Apatites. Apatyt, kamień z rodzaju wapiennych* (57), plg. *pròžalis ~ prožalis*, lot. *Apatelios speciosus*, lenk. *Apatyt*, vok. *Der Apatit* (Pr 32).

Žodyne prie vieno skolinto mineralo pavadinimo duodamas lietuviškas sinonimas – *Аміáнтъ, ..та. м. горной или каменной ленъ. Amijōntas ~ amijontas, źiames gàuras ~ žemės gauras, ira tat akmun Āzbesta ātmajnas. Asbestus flexibilis. Asbest Amiant* (40), plg. *skarūnis ~ skarūnis arba amjōntas ~ amjontas, kitaip wadinas dar kałnālinis ~ kalnalinis*, lot. *Asbestos Amiantus, Linum montanum, Asbestus flexibilis*, vok. *Der Amiant* (Pr 24–25). Prie šio žodyno straipsnio reikėtų paminėti ir vieną asbesto rūšį, kurią L. Ivinskis pateikia asbesto straipsnyje: *Азбéстъ Аміантъ. Azbestas Amijontas ~ asbestas amijontas. Linum montanum. Pl. Asbestus flexibilis. Asbest Amiant* (14). Taigi, šis mineralas žodyne pateikiamas dviejose vietose tikriausiai dėl skirtingų rusiškų jo pavadinimų, o palyginus L. Ivinskio abiejuose rankraščiuose teikiamus lietuviškus atitikmenis matyti, kad jis vartojo kelis sinonimus, iš jų net tris lietuviškus: *źiames gàuras*, *skarūnis* ir *kałnālinis*, kuriuos greičiausiai pats sudarė.

Kaip matyti iš pastarojo pavyzdžio, žodyne pateikiama ir rūšinių terminų. Dviejų mineralų (*asbesto* ir *murijacito*) straipsniuose įtraukta po keletą jų rūšių, pvz.: *Азбéстъ, ..та. м. Azbestas ~ asbestas. Akmun isz ejłos Tàlkŭ duodans skāra kajpo lìnun, tŭr kiatŭres ātmajnas: Asbestus. H. Asbest, gatunek kamienia z rodzaju talku. 1) Легкій азбесть. Āzbestas lēngwāsis ~ asbestas lengvasis. Sŭdiètas ira isz titnagìnia, magnēzijes, kālkiŭ, gèlźiēs rùd́īs, ir molìnia. Asbestus suber montanum. Asbest korek górny złożony z krzemionki, magnezyi, wapna, n. żelaza, i glinki. 2) A. Аміант. Azbestas Amijontas ~ asbestas amijontas. Linum montanum. Pl. Asbestus flexibilis. Asbest Amiant. 3) Обыкновенный Азбестъ. Azbestas pāprastāsis ~ asbestas paprastasis, sŭdiètas isz Magnēzijes, titnagìnia ir gelźies rùdīs. Asbestus vulgaris. Asbest pospolity, składa się z magnezyj, krzemionki i n. żelaza*, plg. *kałnālinis paprastasis ~ kalnalinis paprastasis* (Pr 25). *4) Древовидный Азбестъ. Azbestas medinis ~ asbestas medinis. Asbestus xyloideus v. lignosus. Asbest drzewo górne*, plg. *kałnāmēdis ~ kalnamedis* (Pr 25) (13–14); *Ангидрúтъ. ..та. м. Камень известковой породы. Murijācitas ~ murijacitas, akmun kālkiu ātmajnas. Anhydrites. Murijacyt, kamień z familij wapiennych* (plg. *sausēnis sidoklis ~ sausenis sidoklis* (Pr 33)). *Шпатистый ангидритъ. Marijācitas śziasztajnìnis ~ marijacitas šeštaininis* [pirmame skiemenyje parašyta *a* greičiausiai L. Ivinskio rašto klaida. – *A. A.*]. *Anhydrites spatosus. Murijacyt sześcienny. Ан. зернистый. Murijācitas Angidritas ~ murijacitas angidritas. Anhydrites granulatus. M. anhydryt. Ан. плотный. Murijācitas rukszłuòtāsis ~ murijacitas rukšlotasis. An. densus. M. po-*

fałdowany. Ан. пло: второй. Murijācitas źiamiètāsis ~ murijacitas žemėtasis. Anhydrites densus secundus. Murijacyt zbity. Ан. волокнистый. Murijācitas skaruòtāsis ~ murijacitas skarotasis. An. fibrosus. M. włóknisty (48–49). Kaip galima pastebėti iš pateiktų pavyzdžių, ne tik rusiški ir lietuviški, bet ir dauguma lotynų ir lenkų kalbų atitikmenų yra dvižodžiai sudėtiniai terminai.

Dar keliems vienažodžiams rusiškiems terminams teikiami lietuviški sudėtiniai atitikmenys, pvz.: *Анатáзъ, ..за. м. Металлъ Титана породы. Anatas kraunìnis ~ anatas kriauninis. Titanium anatas. Tytan oktaedryt* (43); *Аквамарúнъ, ..на. м. Beŕilŭs bràngēsis ~ berilus brangiasis, akmun swiēsej żālas, sŭdiètas isz titnagìnia, mòlia, glŭcìnas, kālkiŭ ir gèlźiēs. Smaragdus striatus. Kar. Beryllus. Wal. Beryl szlachetny; klejnot koloru światło zielonego złożony z krzemionki, glinki, glucyny, wapna i żelaza* (18); *Антрацитъ, ..та. м. Камень Трофитовой породы. Antrācitas ~ antracitas, akmun isz ātmajnas angłàjtia; angłàjtis kāsamāsis ~ anglaitis kasamasis. Antracites. Węgiel kopalny błyszczący albo Antracyt* (55), pastarajam mineralui pavadinti pateikiami du sinonimai, vienas vienažodis skolinys ir sudėtinis lietuviškas terminas.

Kaip matyti iš pavyzdžių, L. Ivinskis rūšiniais sudėtinių terminų dėmenimis teikė būdvardžius (*lengvasis, paprastasis, brangiasis, medinis, kriauninis, šeštaininis, rukšlotasis, žemėtasis, skarotasis*) ir dalyvį (*kasamasis*) ir visų, išskyrus priesagos *-inis* būdvardžius, vartojo įvardžiuotines formas. Minėtų sudėtinių terminų rūšinius dėmenis, greičiausiai sekdamas lotyniškais atitikmenimis, L. Ivinskis rašė po pagrindinio dėmens, nors žodyne yra pora mineralų pavadinimų, kurių rūšinis dėmuo, kaip ir dabar įprasta, eina prieš pagrindinį dėmenį, pvz.: *Амбра, ..ы. ж. Смолистое и горючее вещество, коего суть два главныя рода, собственно называемая Амбра, и желтый, Янтарь. Àmbra ~ ambra, ira tat iz sakun sŭdiètas degans dàjktas dwijun ātmajnŭ, wiena wadìnama tikròjé Ambra ~ tikroji ambra; antròjé giałtòna, Gintāras ~ gintaras. Ambra grisea. Ambra zwyczajna* (38); *Áспидъ, ..да. м. Skiāłamāsis àkmun ~ skelamasis akmuo. Schistus (lapis) fissilis. Virg. Sectilis. Plin. Scissilis. Cels. Łupny, szczepny kamień. Łupek* (88).

Baigiant mineralų pavadinimų aptarimą, reikia pastebėti, kad žodyno autorius ne visiems mineralams pavadinti rado lietuviškų terminų, poros mineralų neįvardijęs pateikė juos aprašomuoju būdu – kaip yra ir rusiškai: *Аллохроúтъ, ..та, м. порода камня Авгита. Àkmun ātmajnas Augîta. Granatus allochroites. Allochroit, gatunek rodzaju Augitu* (27); *Анальцимъ, ..ма.*

м. Камень породы Цеолита. Akmun Ceolìta ātmajnas pìłkaj arba giałswaj bàłtas. Analcimus. Kubicyt, kamień familij Ceolitu (43).

BOTANIKOS TERMINAI

Keturkalbiame L. Ivinskio žodyne botanikos terminų rasta nedaug – tik 16. Į žodyną daugiausia įtraukta augalų vardų ir tik vienas vaisiaus pavadinimas: *Аўва́, вы. ж. Pīgwas ~ pygwas, dŭlŭ swećzios szalies wājsiŭs. Pyrus Cydonia. Pigwa, gatunek gruszek* (15), plg. *kràuśzé, dùlé, grūśzé ~ kriaušė, dūlė, grūšė,* lot. *Pyrus (Pirus),* lenk. *Grusza,* vok. *Birne,* lot. *Pyr. Cydonia,* liet. *Gr. Pigwa ~ pigva* (Pr 202). Augalų vardus galima palyginti su L. Ivinskio *Prigimtūmenės* antroje dalyje *Žolėmina* pateiktu sisteminiu augalų sąrašu, kuriame aprašoma 219 augalų šeimų ir daugiau kaip 2500 genčių pavadinimų (plačiau žr. Auksoriūtė 1998).

Žodyne pateikti tik keturi augalų genčių vardai: *Акáуія, ..іи. ж. Akācije ~ akacija, mēdis tŭres giałtònŭs źièdŭs kajpo źirniŭ. Robinia Caragana. Robinia Groszek Sybirski (Józ. Jun.)* (17), plg. *akācja ~ akacja, źirnikājnis ~ žirnikainis,* lot. *Acacia (Necker.),* vok. *Akazie* (Pr 205), *karkłāźirnis ~ karklažirnis,* lot. *Robinia*, lenk. *Akacya, grochowiec,* vok. *Robinie* (Pr 207); *Ани́съ, ..са. м. Anizis ~ anizis, żolie. Anysum. Pimpinella anysum. Biedrzeniec Anyż* (49), plg. *łājpiedis ~ laipėdis,* lot. *Pimpinella*, lenk. *Biedrzeniec*, vok. *Bibernell* (Pr 192); *Апельсинъ, ..на. м. Àpēlcina ~ apelcina, citrinas ātmajna. Citrus sinensis. Apelcyna, gatunek cytryny* (57), plg. *cìtrinas, cùtrinas ~ citrinas, cutrinas,* lot. *citrus (Tournef.),* lenk. *Cytryna,* vok. *Citrone* (Pr 171); *Алой, ..лоя. м. Ēlosas ~ elosas, ālosas ~ alosas. Aloe perfoliata vera. Aloes prawdziwy* (30), plg. *ejlosas ~ eilosas, ēlosas ~ elosas, elijōszius ~ elijošius,* lot. *Aloë (Tourn.), Aloes (K.),* lenk. *Alona, Halena,* vok. *Aloe* (Pr 133).

Daugiausia į aptariamą keturkalbį žodyną, kaip ir į *Rusų–lietuvių kalbų žodyną* (žr. Auksoriūtė 1999), L. Ivinskis įtraukė augalų rūšių pavadinimų, pvz.: *Арбу́зъ, ..за. м. Арбузецъ, ..зца. Arbūzas tikrāsis ~ arbūzas tikrasis. Cucurbita Melopepo. Dynia Arbuz* (64); *Арты́шъ, ..ша. м. Kadaġis Sawìnas ~ kadagis savinas. Juniperus Sabina. Jałowiec Sawina* (81), plg. *kàdagīs, ògīs ~ kadagys, ogys*, lot. *Juniperus*, lenk. *Jałowiec, jadłowiec*, vok. *Wachholder* (Pr 144); *Артишо́къ, ..ка. м. Karczokas mēzgantēsis ~ karčiokas mezgantęsis. Cynara scolymus. Karczoch pospolit*y (80–81), plg. *łājszwas ~ laišvas*, lot. *Cynara*, lenk. *Karczoch*, *łājszwas erśzketgālwis ~ laišvas eršketgalvis*, lot. *C. Scolymus, łājszwas usnelùnas ~ laišvas usneliūnas*, lot. *C. cardunculus* (Pr 253); *Агнецъ непоро́чный, ..нца ..наго.*

м. Kārkłas nekāłtāsis ~ karklas nekaltasis. Vitex agnus castus. Niewinny baranek (gatunek krzewu) Wod. (8), plg. *skàjstminīs ~ skaistminys,* lot. *Vitex Agnus-Castus Linn.*, lenk. *Niepokalanek Czystkrzew, Baranek, Baranek niewinny* (Pr 226); *Ароніе, нія. с. Kaulìnis kiètāsis ~ kaulinis kietasis, mēdzia wējslé. Mespilus oxyacantha. Niesplik, nieszpułka, gatunek twardego drzewa* (74), plg. *kàulietis*, lot. *Mespilus*, lenk. *Nieszpułka, Niesplik, glóg*, vok. *Mispel* (Pr 202); *Анрикóсъ, са. м. Slīwas Morìnis ~ slyvas morinis. Morēlé ~ morelė. Prunus Armeniaca. Sliwa Morela. J. Jun.* (60), plg. *slîwa ~ slyva*, lot. *Prunus*, lenk. *Sliwa*, vok. *Pflaumenbaum* (Pr 204) ir kt.

Palyginę minėtus žodyno ir *Prigimtūmenės* augalų pavadinimus, galime pastebėti, kad žodyne lot. *Cynara* gentį L. Ivinskis pavadino skoliniu *karčiokas*, o moksliniame veikale vartojo jau paties sudarytą naujadarą *laišvas*, skiriasi ir šio augalo rūšies pavadinimas – žodyne *karčiokas mezgantęsis*, o *Prigimtūmenėje – laišvas eršketgalvis*.

Skirtumų galima rasti ir lyginant dar tris žodyno augalų rūšių pavadinimus su *Prigimtūmenėje* teikiamais. Tai sisteminiai taksonų skirtumai – žodyne duodamas rūšies pavadinimas, o moksliniame darbe pagal lotynišką atitikmenį išskiriamos dvi skirtingos gentys, pvz.: *Анана́съ, ..са. м. Ananāsas tìkrāsis ~ ananasas tikrasis (žòlie ir wājsiŭs). Bromelia Ananas. Ananas prawdziwy* (43), plg. *gàrdrūnis ~ gardrūnis*, lot. *Bromelia*, lenk. *Zapylec* (Pr 134) ir *kàrpuōnis ~ karpuonis*, lot. *Ananasa*, lenk. *Ananas* (Pr 134) (*Prigimtūmenėje* autorius šioms dviem gentims įvardyti teikia savo paties sudarytus lietuviškus vardus); *Ани́тъ, ..та. м. Krāpas pāprastāsis ~ krapas paprastasis. Pastinaca Anethum. Pasternak Kopr. (Józ. Jun.)* (49), plg. *krāpai paprastièjej ~ krapai paprastėjai*, lot. *Anethum*, lenk. *Kopr, koper* (Pr 194) ir *pasternōkas ~ pasternokas*, lot. *Pasternak*, lenk. *Pastinak* (Pr 194); *Адáмова головá, ..вой ..вы. ж. Lelija nuometìné ~ lelija nuometinė. Atropa Mandragora. Zawojek Mandragora (Lilij gatunek)* (9), plg. *siùstuogé ~ siustuogė*, lot. *Atropa*, lenk. *Pokrzyk*, vok. *Tollkirsche* (Pr 237) ir *swàjlis ~ svailis*, lot. *Mandragora*, lenk. *Dziwostręt* (Pr 237). Pagal dabartinę augalų sistematiką taip pat skiriamos skirtingos gentys, pvz.: lot. *Anánas – ananãsas* BVŽ 1998: 33, lot. *Bromélia – bromèlija* BVŽ 1998: 56; lot. *Anéthum – krãpas* BVŽ 1998: 34, lot. *Pastináca – pastarnõkas* BVŽ 1998: 218; lot. *Átropa – šùnvyšnė* BVŽ 1998: 46, lot. *Mandrágora – mandragorà* BVŽ 1998: 190.

Augalų, kaip ir daugumos aptartų mineralų, rūšių pavadinimų rūšiniai dėmenys eina po gimininio dėmens, pvz.: *arbūzas tikrasis, ananasas tikrasis,*

karčiokas mezgantęsis, karklas nekaltasis, kaulinis kietasis, krapas paprastasis, lelija nuometinė, nors vienos rūšies pavadinimo tvarka priešinga, tokia kaip dabar įprasta – *Адáмова смóква, ..вой ..вы. ж. Rojìné Stêga ~ rojinė stega. Musa paradisiaca. Muza rajska. Kl.* (9), plg. *stąmbras ~ stambras*, lot. Musa, lenk. *Bogosława, banan, Pizang, figa rajska* (Pr 137).

ZOOLOGIJOS TERMINAI

Aptariamame žodyno rankraštyje yra 15 nomenklatūrinių zoologijos vienetų, daugiausia rūšinių paukščių vardų, iš jų net trys ančių pavadinimai, pvz.: *Аклéй, ..ея. м. Antis siberìné ~ antis siberinė. Anas sibirica. Kaczka sybirska* (18); *Аáнгичъ, ..ча. м. Antis szaltimetìné ~ antis šaltimetinė. Anas hyberna. A. hyemalis (Kl.) Kaczka źimowa, źimówka* (2); *Атáйка, ..ки. ж. Àntis ŭrwìné ~ antis urvinė. Anas tadorna. Kaczka nórowa* (91); *Авдóтька, ..ки. ж. Tilwìkas rāuswāsis ~ tilvikas rausvasis. Scolopax totanus. Londzik rudy* (4); *Арý. несклоняемое. Żŭwièdra wisztìné ~ žuvėdra vištinė. Colymbus troile. Nurokur* (81). Žodyne yra vienas paukščio genties pavadinimas: *Аúстъ, ..та. м. Gāndras ~ gandras, gužŭtis ~ gužutis. Stàrkas ~ starkas. Ciconia. Plin. Bocian* (15), jo pateikti net trys sinonimai. Dar vienam rusiškam paukščio pavadinimui autorius nerado lietuviško atitikmens, tad pateikė tik aiškinimą: *Агáрь, ..ря. м. Wārdas wisòkiŭ tilwìkŭ kŭrij po lugnŭs łājkose. Scolopaces. Ogólne narzwisko bekasów błotnych* (6).

Rankraštyje randami tik du žuvų pavadinimai: *Áккула, ..лы. ж. Didzia swećzios szalies jures żŭwis praŕinanté żmōgŭ. Rijūné, rijūnas ~ rijūnė, rijūnas. Squalus carcharias. Ludojad. Kl. Jun.* (18) ir *Анчоусъ, ..са. м. Sardelé maźesniòjé ~ sardelė mažesnioji. Clupea Encrasicolus. Sardela. Jun.* (56). Pirmajai žuviai pavadinti L. Ivinskis greičiausiai pats sukūrė lietuvišką vardą ir pateikė abiejų giminių formas. *Lietuvių kalbos žodyne* (toliau – LKŽe) prie žodžio *rijūnas* pateikti pavyzdžiai tik iš L. Ivinskio raštų – 1 *rijūnas* sm. „banginis“: *Didžiausios žuvies, rijūnu vadintos* I. *Levus ir rijūnus po kojų pamina* I. (LKŽe).

Dar keturi pavadinimai priskirtini prie zoologijos terminų: *Аргали. несклоняемое. Awis liedijmìné ~ avis lėdijminė. Ovis ammon. Owca stepowa. Jun.* (64); *Áспидъ, ..да. м. Giwāté ~ gyvatė. Vipera. Żmija* (88); *Акрúды, ..дъ. мн. Szarānćzej ~ šarančiai. Skiērej ~ skėriai. pl. Locusta. Plin. Bruchus, genus vermium quod herbas rodit. Szarańcza* (18); *Амфúбія, ..іи. ж. Wanden-źiamìnis ~ vandenžeminis, ĝìwolis galens ant źiāmes ir wandenieje łajkìłīs. Amphibium. Ziemnowodne źwierze* (41).

Iš naminių gyvūnų į žodyną įdėti gaidžio ir avies bei jos jauniklio pavadinimai: *Алéкторъ, ..а. м. Gàjd́īs ~ gaidys. Gallus, gallus gallinaceus. Cic. Kogut, kur* (23); *Áгница, ..цы. м. Mìtŭlé awēlé ~ mitulė avelė, źìmitiē àwis ~ žiemitė avis. Ovicula. Augustin. Tertull. Owieczka młoda, jarliczka* (8); *Áгнецъ, ..гнца. м. Awinēlis, awinŭkas, jèras, jeràjtis, jerŭkas ~ avinelis, avinukas, jeras, jeraitis, jerukas. Agnus, agnellus. Baran, baranek* (8), *Áгничикъ, ..ка. м. Jerŭkas, jeŕìtis, jeràjtis; awinŭkas, awinàjtis, awiniŭkas ~ jerukas, jerytis, jeraitis, avinukas, avinaitis, aviniukas. Agnelius. Plaut. Agnus subrumus, tener, lactens. Virg. Jagnie, jagniątko* (8–9). Avies jaunikliui įvardyti teikiami keli sinonimai ir variantai.

KITŲ SRIČIŲ TERMINAI

Kitų sričių terminų rankraštyje pateikta kur kas mažiau. Į žodyną įtraukti keli kalbotyros terminai, pvz.: *Áзбука, ..ки. ж. Pràdzia mòksła skājtima. Bals-ējła ~ balseila. Elemēntoriŭs ~ elementorius. Elementarius tiro. Abecadło, alfabet, elementarz. Dim. Азбучка, ..чки. ж. Elementorēlŭs ~ elementorelius. Kńingelé pradžios mòksła skājtima. Parvus elementarius tironum. Elementarzyk* (14) (viename žodyno straipsnyje sudėti ir *elementorius*, ir *elementorelius*); *Алфавúтъ, ..а. м. Собраніе всѣхъ буквъ по принятому порядку расположенныхъ. Sŭdièjimas ròdbałsŭ pagał pŕiimtoja sŭriēd́ijma. Litterae, alphabetum. Alfabet, abecadło* (32), pastarajam rusiškam terminui lietuviškas atitikmuo nepateiktas, paaiškinta tik aprašomuoju būdu, o *Lenkų–žemaičių kalbų žodyne* duodami du lietuviški sinonimai, plg. *Abecadło, -a. – ābecała, -as, bāłsejła, -łos. m.* (LŽŽ 1). Dar vienas kalbotyros terminas taip pat aiškinamas aprašomuoju būdu, o kito teikiamas lietuviškas atitikmuo: *Анагрáмма, ы. ж. Pàrmajńijmas, pàrkejtimas ròdbałsŭ arba wìsa żōdzia. Anogramma. Lat. Polon.* (42); *Апострофъ, ..фа. м. Pāźianklis ~ paženklis. Apostrophius, ..phos. Diomed. Apostrof, wyrzutnia ortograficzna* (60).

Žodyne galima rasti ir po vieną literatūros mokslo ir tautosakos terminą: *Алегóрія, ..іи. ж.* [...] *Prilìginimas ~ prilyginimas, kitòniszkas iszsigūld́imas. Proverbium, parabola. Quint. Verbum, dictum. Ter. Adagium. Plin. Allegorija, przypowieść, opowiadanie metaforyczne, przenośnia wyobraźni* (27); *Анекдóтъ, ..та. м. Trumpa, juokìnga pāsaka, juōksmas ~ juoksmas, juokdaŕīsté ~ juokdarystė. Narratiuncula, sermunculus. Cic. Anegdota* (48). Šioms sąvokoms įvardyti L. Ivinskis ieškojo lietuviškų žodžių.

Pateikti trys medicinos terminai, kuriems L. Ivinskis taip pat ieškojo

lietuviškų atitikmenų: *Антидо́тъ, ..та. м. Wājstas nuog māra, priszmarìné ~ priešmarinė. Antidotum, antidotus. Lekarstwo przeciw truciznie, antydot* (51); *Апопле́ксія, ..сіи. ж. Stājgēsis stābas ~ staigiasis stabas, ŭžmŭszimas nuog krāuja. Apoplexia. Resolutio membrorum totius corporis. Attonitus. Apoplecticus stupor. Ictus sanquinis. Apoplexija* (59); *Апосте́ма, ..мы. ж. Skāudŭlis ~ skaudulys, tekanté ôpa, pôpa, ôtis pùliejenté. Vomica. Cis. Cels. Plin. Vomicus morbus. Senec. Manans hulcus. Adapertum hulcus. Cals. Erampens hulcus. Plin. Wrzedziennica, otok, wrzód* (59–60). Ne visai aišku, ar prie pastarojo lietuviško termino pateikti sinonimai, ar tiesiog paaiškinama, nes pažyminius autorius rašo paprastąja, o ne įvardžiuotine forma (*tekanti opa, votis pūlėjanti*).

Į žodyną įtraukti keturi geografijos terminai: *Архипела́гъ, ..га. м. Salìné ~ salinė, jures wieta turenté daug sàłūn. Archipelagus. Archipelag* (84); *А́тласъ, ..са. м. Kńinga łajszkun iszrōźijenćziŭ źiames, wandenis ir kàralīstes. Didzia māpŭ kńînga ~ didžia mapų knyga. Tabulae cosmographicae. Tabellaria terrae universae descriptio. Tabulae orbis descriptionem continentes. Atlas, księga kart jeograficznych* (93–94); *Атмо́сфера, ..ы. ж. Òras ~ oras. Padàngis ~ padangis. Aër, communis spiritus, coelum, coelestis spiritus. Animalis spirabilisque natura circumfusa undique. Cic. Atmosfera, powietrzokrąg* (94); *Анемоме́тръ, ..а. м. Pabūkłas paźinìma stiprŭma wièja. Wiejòmāstas ~ vėjomastas. Anemometrum. Wiatromierz, Anemometr* (48). Iš pavyzdžių matyti, kad autorius vengė skolintų terminų ir rado lietuviškų atitikmenų (*salinė, oras, padangis*).

Be paminėtų terminų, rankraštyje dar galima rasti: a) chemijos – *Алкали, несклоняемое. Щелочность, или щелочная соль, вообще различная отъ всѣхъ солей, коихъ дѣйствія суть: раздѣлять и противиться солямъ кислымъ. Alkalijé ~ alkalija, ira tat szarminé drŭska gràužānté priszinga kitòms wisokiòms tarp rugsztiniŭ drŭskoms. Sal lixivii. Lixivium saponariorum. Gorr. Alkali, gatunek soli ługowej* (25); b) muzikos – *А́рфа, ..ы. ж. Музыкальное орудіе. Arfa ~ arfa, griežamāsis pabūkłas. Psalterium. Virg. Nablium. Ovid. Arfa, harfa* (81) ir kitų terminų. Išvardytiems terminams teikiami skolinti atitikmenys, o vienas fizikos terminas apibrėžtas aprašomuoju būdu: *А́томъ, ..ма. м. Smŭlkiàušiojé dŭlké negalenté buti skàjdoma kŭrios ne gał akiemis regièti. Atomus, corpusculum, corpus individuum. Cic. Atom, najdrobniejszy proszek niepodpadający już podzielności* (94).

Didžiausias žodyne yra karybos termino *artilerija* straipsnis: *Артиллерія, iu. ж. Artilerije ~ artilerija, ira tat kariùmené ir wisi pabūkłaj arba wisòkia*

pādaŕiné pŕi kariāwima, kajp sztaj: armātas, stripìnej, pūczkas, grān-kūlkes, ragotìnes, kūłkas, kūłkas sprògancźziōses; żmònis esantijej pŕi ǵīnkłŭ; mòksłas apej szarwun wartòjima, apej łàjdimŭs, pārakus. Res machinaria, machinae bellicae, aeneae. Tormenta bellica. Militia, exercitus, copiae, acies. Munitiones bellicae. Catapultarium mortarium. Pyroboli arecti. Globi missiles, tormentarii, fulminei, ignivomi. Glandes plumbeae, ferventes. Globi candentes. Pilae ignitae, incendiariae. A. tormentis bellicis scil. ministri, servi. Scentiae de tormentis bellicis, globis, glandibus missilibus, de pulve catapultario, tormentario, fulmineo. Artyllerija, to est: działa i pociski jakiemi są: armaty, moździerze, granatniki, jednorogi, kule, bomby, granaty; ludzie przeznaczeni do usłuźenia dział; nauka o działach, pociskach i prochu (78–79), plg. *Artilerija, -ij ż. Karej szawièjej, szòwiejej, -wiejun, pl.* (LLŽ 21). Iš pateiktos apibrėžties galima suprasti, kad L. Ivinskis skiria tris šio termino reikšmes: 1) visokie ginklai, 2) kariai, kovojantys tais ginklais, ir 3) mokslas apie ginklus. Dabar irgi skiriamos trys termino *artilerija* reikšmės, bet pirmųjų dviejų apimtis pagrįstai siauresnė: *artilèrija* „1) artilerija vadinamais ginklais ginkluota kariuomenės rūšis; 2) ginklo rūšis – patrankos, haubicos, minosvaidžiai, beatošliaužiai pabūklai, prieštankinių raketų ir reaktyvinės artilerijos leidimo įrenginiai ir šaudmenys; jų gabenimo priemonės – ratiniai ir vikšriniai vilkikai ir kt.; ugnies valdymo prietaisai; žvalgybos ir šaudymo aprūpinimo priemonės; kartais priskiriamos ir visos šaulių ginklų rūšys bei granatsvaidžiai; 3) mokslas apie artilerijos ginklų sandarą, savybes ir kovos jais būdus [...]“ (KŽ 1995), dar plg.: *artilèrija* „1) šaunamieji ginklai ir priemonės jiems naudoti; 2) sausumos kariuomenė, ginkluota artilerijos pabūklais, minosvaidžiais ir reaktyvinės artilerijos įrenginiais; 3) karo mokslas, tiriantis šaunamųjų ginklų sandarą, savybes ir panaudojimą“ (TŽŽ 2001).

Po termino apibrėžties autorius pateikia dešimt artilerijos rūšių: *Артиллерія батерейная или тяжелая. Kariùmēné sunkiōses szàrwōs ~ kariuomenė sunkiosios šarvos. Tormentis bellicis onusta, munita militia. Artyllerija ciężka czyli pozycyjna. Артиллерія горная. Kariùmené, szarwińīnkaj kalnìnej ~ kariuomenė, šarvininkai kalniniai. Castra, acies a montibus. Artyllerija górna. – [Артиллерія] конная. Szarwińīnkaj rajŕìjej ~ šarvininkai raitiejai. Copiae equestrae, equites. – [Artyllerija] konna. Ар. крѣпостная. Użdarmies szarwińīnkaj ~ uždarmės šarvininkai. Copiae a castello. Ar. twierdzowa. Ар. легкая или линейная. Kariùmenes spārnas, szarwińīnkaj lengwìjej ~ kariuomenės sparnas, šarvininkai lengviejai. Ala legionum. Ar. lekka czyli linijowa. Ар. морская. Kariùmené jurìné ~ kariuomenė jūri-*

nė. Castra nevalia. Cels. *Clasis.* Cic. *Navales copiae.* Facit. *Ar. morska. Ap. осадная. Kariumené nuog apgŭlìma ~ kariuomenė nuo apgulimo. Copiae obsidionales. Ar. oblężnicza. Ap. полевая. Kar. ant łāuka ~ kariuomenė ant lauko. Castra a campis. Ar. polna. Ap. полковая. Kar. sḱirìné ~ kariuomenė skyrinė. Copiae legionariae.* Caes. *Ar. pułkowa. Ap. пльшая. Piestińīnkaj ~ pėstininkai. Pedestris acies, manipulares. Ar. piesza, piechotna* (79–80).

L. Ivinskio artilerijos terminų reikšmių apimtis ir skirstymas gerokai skiriasi nuo dabartinio. Rūšių pavadinimus lietuviškai jis įvardijo nevartodamas žodžio *artilerija*, sinonimiškai vartojo *kariuomenė* ir *šarvininkai*, vieną rūšį pavadino vienažodžiu terminu *pėstininkai*, o kitų rūšių rūšinius dėmenis įvardijo trejopai: būdvardžiais (*kalniniai, raitiejai, lengviejai, jūrinė*), kilmininko linksniu (*sunkiosios šarvos, uždarmės*) ir prielinksninėmis konstrukcijomis (*nuo apgulimo, ant lauko*).

MOKSLO ŠAKŲ PAVADINIMAI

L. Ivinskio žodyne yra net 7 mokslo šakų pavadinimai su trumpomis apibrėžtimis, pvz.: *Арифмéтика, ..u. ж. Skajtlisté ~ skaitlystė, skajtlŭ źinios mòksłas. Arithmetica. Arytmetyka, nauka o liczbach* (70); *Астролóгія, ..iu. ж. Źińīsté isz żwajzdziun ~ žinystė iš žvaizdžių. Astrologia. Astrologija* (89), plg. *Astrologija, -ij. ż. – astrologije, -es. m., źin'īsté pagal żwajzdžiun; kâłba arba źìnia apej żwâjzdes* (LŽŽ 23); *Астронóмія, ..iu. ж. Mòksłas arba źinia apej żwâjzdes, żwajzd́īsté ~ žvaizdystė. Astronomia. Astronomija, nauka gwiazdarska, gwiazdarstwo* (90), plg. *Astronomija, -ij. ż. – astronomije, -es. m., żwajzdīsté, -es; mòkslas apej żwâjzdes* (LŽŽ 29); *Анатóмія, ..iu. ж. Трупосльченіе, наука, которая учитъ знать положеніе, изображеніе, совокупленіе, строеніе и дльйствіе частей человльческаго тльла. Nariòjimas ~ nariojimas, ta ira: rājḱimas kùna dieł iszwejzdièjima wisun daliun ir iszsimokima paźinti ano pŕigimima. Anatomia, anatomice. Incisio membrorum, chirurgica animalis dissectio. Anatomija, dissekcija ciał zwierzęcych* (44–45), plg. *Anatomia, -ij. ż. – pàrwejzdiejimas kuna, rājkimas ir piàustímas dieł ano parkratima wìduriun. Anatomije, -es. m.* (LŽŽ 12). Išvardytas mokslo šakas L. Ivinskis keturkalbiame žodyne įvardijo lietuviškais terminais, tris pirmąsias – priesagos *-ystė* vediniais, ketvirtąją – priesagos *-imas* vediniu, o *Lenkų–žemaičių žodyne* prie kai kurių pavadinimų pateikė ir skolintų sinonimų.

Vieną mokslo šaką autorius pateikė aprašomuoju būdu, matyt, nerado lietuviško termino: *Akýstika, u. ж. Mòksłas apej bāłsa. Acustica. Akustyka, nauka o głosie* (21).

Dviem mokslo šakoms pavadinti L. Ivinskis vartojo skolinius: *Алгебра, ы. ж.* [...]. *Àlgebra ~ algebra, rokunda moksłas kuriame dieł iszradima neźinomoja skajtlaus wietoje anun wartojamas ira rodbałsas, ta ira literas. Algebra. lat. Algebra. polon.* (21–22); *Архитектýра, ..ры. ж. Budawōné ~ budavonė. Strūnisina ~ strūnysina. Moksłas namun statima isz medzia o łabiausej pilōniŭ. Architectonice. Architectura. Ars architectonica. Budownictwo, architektura* (84), plg. *strũnysena* sf. (1) „statymas“: *Eldijos strūnysena* S.Dauk. (LKŽe). Pastarajame žodyno straipsnyje įtraukti ir trys rūšiniai pavadinimai, kurių rūšiniais dėmenimis eina du įvardžiuotiniai priesagos *-iškas* būdvardžiai ir vienas priesagos *-inis* būdvardis: *Архитектура военная. Strunisina kariòniszkojé ~ strūnysina karioniškoji. Architektura militaris. Architektura wojskowa. A. Гражданская. Str. Ùkiszkōjé ~ strūnysina ūkiškoji. Architectonice, architectura civilis. Budownictwo cywilne. Ap. Корабельная. Strunisina łajwìné ~ strūnysina laivinė. Architektura navalis, nautica. Budownictwo okrętowe* (84–85).

Šiame poskyryje reikėtų paminėti atitinkamų mokslo šakų specialistų pavadinimus: *Анатóмикъ, ..ка. м. Знающій науку Анатоміи. Mòkitas ant nariòjima kùnun. Kùn-rājkis ~ kūnraikis. Anatomicus, Anatomices. Dissectionis corporum peritus. Anatomik, uczony w anatomij, praktyk w dyssekcyi anatomicznej* (44); *Астролóгъ, ..га. м. Zinis po żwajzdziun ~ žinys po žvaizdžių. Astrologus. Astrolog* (90); *Астронóмъ, ..ма. м. Zwajzdiń̄nkas ~ žvaizdininkas, mòkitas ant źinios apej żwâjzdes. Astronomus. Astronom, mistrz nauki gwiazdarskiej* (90). Specialistus, kaip ir tų sričių mokslo šakas, L. Ivinskis įvardijo lietuviškai.

TERMINŲ AIŠKINIMŲ YPATUMAI

L. Ivinskio *Rusų–lietuvių–lotynų–lenkų kalbų žodyną* galima vadinti ir aiškinamuoju žodynu, nes nemaža dalis žodžių, tarp jų terminų ir nomenų, yra aiškinama. Dauguma botanikos ir zoologijos terminų aiškinimų neturi, tik prie kelių yra trumpi paaiškinimai, pvz.: *Ananāsas tìkrāsis (żòlie ir wājsiŭs)* (43); *Akācije, mēdis tŭres giałtònŭs źièdŭs kajpo źirniŭ* (17); *Didzia swećzios szalies jures żŭwis praŕinanté żmōgŭ. Rijūné, rijūnas* (18); *Wanden-źiamìnis, ĝìwolis galens ant źiāmes ir wandenieje łajkìtīs* (41). Šie aiškinimai nedaug turi apibrėžčių požymių, panašesnis į apibrėžtį yra *apelsino* aiškinimas: *Àpēlcina, citrinas ātmajna* (57), kuriuo nurodomas sisteminis augalų ryšys. L. Ivinskis rankraštiniame gamtos mokslų darbe *Prigimtūmenė* atmaina vadino taksonominę kategoriją lot. *varietas*, kuriai įvardyti dabar vartojamas terminas *varietetas*.

Dauguma mineralų pavadinimų turi aiškinimus, kai kurie iš jų kur kas platesni nei botanikos ir zoologijos terminų aiškinimai. Prie vienų mineralų pavadinimų nurodoma tik kokio mineralo atmaina jie yra, pvz.: *Aluminitas, ātmajna bàłtoja mòlia* (31); *Amijōntas, źiames gàuras, ira tat akmun Āzbesta ātmajnas* (40); *Antofilitas, àkmun isz Pistācita ātmajnas* (54); *Antrācitas, akmun isz ātmajnas angłàjtia; angłàjtis kāsamāsis* (55); *Antrakolitas, àkmun kālkia ātmajnas* (55); *Apātitas, akmun kālkia ātmajnas* (57); *Aragōnitas, akmun kalkiu atmajnas* (75); *Murijācitas, akmun kālkiu ātmajnas* (48); *Szpātas dejmantìnis, àkmun Rŭb́ina ātmajnas* (28). Kaip matyti iš pavyzdžių, šie aiškinimai yra nepakankami, nes vienodai aiškinami *murijacitas*, *antrakolitas*, *apatitas* ir *aragonitas*. Prie kitų pavadinimų apibūdinama spalva, pvz.: *Andalūźitas, akmun raumens raudonŭma arba Źiamcziūgiszkaj pìłkas* (47); *Akmun bałtaj skâjstŭs kajpo źiamćziūgas. Albinas* (21), ar nurodomas jo vertingumas, pvz., *Rùbinas, brangŭs àkmūn* (56). Šie aiškinimai taip pat dar neatitinka apibrėžčių reikalavimų, tačiau prie kai kurių terminų pateiktus aiškinimus jau neabejotinai galima laikyti apibrėžtimis, pvz.: *Ametìstas, brangŭs àkmun Kwārćziaus ātmajnas wiśzniawaj mielina wārsa arba pìłkaj bàłtas* (39); *Automōlitas. Brangŭs àkmun tamsej mièlinas o tankiàusej paduodans ing świēsej żāli* (5); *Awanturìnas. Akmun kwàrćziaus ātmainas, tŭres sawieje blizgancźes skelàudes* (3–4). Dar keli mineralai apibrėžiami nurodant jų sudėtį ir išvaizdą, pvz.: *Àmbra, ira tat iz sakun sŭdiètas degans dàjktas dwijun ātmajnŭ, wiena wadìnama tikròjé Ambra; antròjé giałtòna, Gintāras* (38); *Beŕilŭs bràngēsis, akmun swiēsej żālas, sŭdiètas isz titnagìnia, mòlia, glŭcìnas, kālkiŭ ir gèlźiēs* (18); *Agātas, àkmun isz ejłos Kwārćziaus kŭrsaj tŭr sawieje dàles Chalcedōna, Jaspida, Kwārćziaus, Ragìnia, Krwàwńinka ir nekada Ametìsta o pawejksłŭs isròda: kāspinŭs, pilònes, miêstŭs, krùmŭs, kìminŭs, dēbeses, żwâjzdikes, àkeles, piêtmas* (6). Reikėtų paminėti *asbesto* ir jo atmainų apibrėžtis: *Azbestas. Akmun isz ejłos Tàlkŭ duodans skāra kajpo lìnun, tŭr kiatŭres ātmajnas* (13). Apibrėždamas šį mineralą, L. Ivinskis nurodė eilę, kuriai priskiriamas šis akmuo, ir jo pagrindinį požymį, o greta aiškindamas jo atmainas jau nurodo tik sudėtį: *Āzbestas lēngwāsis. Sŭdiètas ira isz titnagìnia, magnēzijes, kālkiŭ, gèlźiēs rùdīs, ir molìnia* (13–14); *Āzbestas pāprastāsis, sŭdiètas isz Magnēzijes, titnagìnia ir gelźies rùdīs* (14). Peržvelgus mineralų aiškinimus, galima pastebėti, kad dalis jų laikytini apibrėžtimis, nes nurodomi sisteminiai ryšiai ir būdingi jų požymiai.

Apibrėžčių ypatybių turi ir kai kurie kitų sričių terminų aiškinimai, pvz.: *Nariòjimas, ta ira: rājḱimas kùna dieł iszwejzdièjima wisun daliun ir iszsimo-*

kima paźinti ano pŕigimima (45); *Elementorēlŭs. Kńingelé pradžios mòksła skājtima* (14); *Skajtlisté, skajtlŭ źinios mòksłas* (70); *Pabūkłas paźinìma stiprŭma wièja. Wiejòmāstas* (48); *Salìné, jures wieta turenté daug sàłūn* (84); *Budawōné. Strūnisina. Moksłas namun statima isz medzia o łabiausej pilōniŭ* (84); *Mòksłas arba źinia apej żwâjzdes, żwajzdĺīsté* (90) ir kt.

IŠVADOS

1. Nedidelės apimties – 96 puslapių rankraštyje, kuris yra tik *Rusų–lietuvių–lotynų–lenkų kalbų žodyno* pradžia, L. Ivinskis pateikė nemažai terminų – apie 145. Daugiausia į žodyną įtraukta gamtos mokslų terminų – mineralų, augalų, paukščių ir kitų pavadinimų.

2. Nagrinėjamame žodyne teikiami mineralų pavadinimai daugiausia yra skoliniai, o *Prigimtūmenėje* kai kuriuos tuos pačius mineralus L. Ivinskis jau įvardijo paties sudarytais lietuviškais pavadinimais.

3. Keturkalbiame žodyne, kaip ir *Rusų–lietuvių kalbų žodyne*, daugiausia pateikta augalų rūšių vardų. Palyginus keturkalbio žodyno augalų rūšių ir *Prigimtūmenės* augalų genčių vardus, matoma sisteminių skirtumų ir netikslumų žodyne, matyt, rengdamas mokslinį augalų aprašą, L. Ivinskis tiksliau suskirstė ir nustatė taksonus.

4. Apžvelgus kitų (ne gamtos mokslų) sričių keturkalbio žodyno terminus, galima pastebėti, kad L. Ivinskis dažnai ieškojo lietuviškų terminų, kuriuos paprastai pats ir sudarydavo. Polinkis teikti lietuviškus žodžius ypač matyti panagrinėjus mokslo šakų ir profesijų pavadinimus (*skaitlystė, žinystė, žvaizdystė, žvaizdininkas, kūnraikis*).

5. Tiek gamtos mokslų, tiek kitų sričių rūšių pavadinimams būdinga, kad jų rūšinis dėmuo eina po gimininio dėmens, o rūšiniais dėmenimis teikiami būdvardžiai ir dalyviai, išskyrus priesagos *-inis* būdvardžius, yra įvardžiuotinių formų (*ananasas tikrasis, asbestas paprastasis, murijacitas žemėtasis, kariuomenė jūrinė, šarvininkai raitiejai*).

6. Keturkalbis L. Ivinskio žodynas yra ne tik verčiamasis, dalį šiame žodyne teikiamų terminų ir nomenų aiškinimų galima laikyti jų mokslinėmis apibrėžtimis, tad iš dalies šis žodynas yra ir aiškinamasis terminų žodynas.

7. L. Ivinskio *Rusų–lietuvių–lotynų–lenkų kalbų žodyno* rankraštis yra svarbus ir įdomus ne tik lietuvių leksikografijos, bet ir terminologijos istorijai.

ŠALTINIAI

Ivinskis L. *Rusų–lietuvių–lotynų–lenkų kalbų žodynas* (Словарь россійско-литовскій съ латинско-польскимъ) (rankraštis).
LŽŽ – Ivinskis L. *Lenkų–žemaičių kalbų žodynas* (Słownik polsko-żmudzki) (rankraštis).
Pr – Ivinskis L. *Prigimtūmenė* (rankraštis), 1870.
RLŽ – Ivinskis L. *Rusų–lietuvių kalbų žodynas* (Словарь россійско-литовскій) (rankraštis).

LITERATŪRA IR PAPILDOMI ŠALTINIAI

Auksoriūtė A. 1998: Lauryno Ivinskio rankraščiai Krokuvoje. – *Terminologija* 5, 102–110.
Auksoriūtė A. 1999: Lauryno Ivinskio žodynų terminija. – *Lituanistica* 2(38), 22–33.
Auksoriūtė A. 2001: Lauryno Ivinskio mineralogijos naujadarai. – *Terminologija* 8, 95–111.
BVŽ 1998: *Botanikos vardų žodynas*, Vilnius.
Ivinskis L. 1995: *Raštai*, Vilnius.
Kažukauskaitė O. 2003: Ne Jumskis, o Ivinskis. – *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*, 19–31.
Kruopas J. 1960: L. Ivinskio leksikografiniai darbai. – *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai* 1(8), 191–198.
Круопас И. Р. 1963: Из истории литовско-русской и русско-литовской лексикографии XIX в. – *Из истории слов и словарей*, Ленинград, 72–77.
KŽ 1995: Smetona A. *Karybos žodynas*, Vilnius.
LKŽe: *Lietuvių kalbos žodynas*. – www.lkz.lt
Petkevičiūtė D. 1988: *Laurynas Ivinskis: Monografija*, Vilnius: Mokslas.
TŽŽ 2001: *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Alma littera.
Vitkauskas V. 1996: Lauryno Ivinskio raštų kalbos ypatybės. – *Lituanistica* 3(27), 23–25.
Vitkauskas V. 1997: Lauryno Ivinskio leksikografiniai principai. – *Lauryno Ivinskio Kalendoriaus 150-mečiui*, 29–32.

TERMS IN LAURYNAS IVINSKIS' QUADRILINGUAL DICTIONARY

This paper deals with terminology in *Russian–Lithuanian–Latin–Polish manuscript dictionary* (Словарь россійско-литовскій съ латинско-польскимъ) of Laurynas Ivinskis. The manuscript of the dictionary contains 96 pages. This is only the beginning of a quadrilingual dictionary from A to Ay, which presents 358 Russian headwords with Lithuanian, Latin and Polish equivalents and 23 reference headwords. There are some explanations of word meanings, a few examples of usage and a few synonyms and words with contiguous meaning.

The manuscript of Laurynas Ivinskis quadrilingual dictionary contains about 145 terms, including some specific terms presented in a few entries of the dictionary. Most of them are terms of natural sciences – names of minerals, plants, birds and other living creatures.

The majority of names of minerals included in the dictionary are borrowings. Analysis of terms from other fields (not natural sciences) shows that Laurynas Ivinskis tended not to present borrowings, but to suggest Lithuanian terms which he created himself. Such a tendency is particularly obvious in names of sciences and names of specialists of those sciences (*skaitlystė* (arithmetic), *žvaizdystė* (astronomy), *kūnraikis* (anatomist), *žvaizdininkas* (astronomer)).

There are two characteristic features of the names of natural sciences and other fields proposed by Laurynas Ivinskis. The specific component of the name is placed after the generic component. Adjectives, apart from adjectives with the suffix *-inis*, and parti-

ciples, which make specific components, are all pronominal. For instance, (*ananasas tikrasis* (pineapple), *asbestas paprastasis* (asbestos), *kariuomenė jūrinė* (navy)).

The manuscript of Laurynas Ivinskis' *Russian–Lithuanian–Latin–Polish dictionary* is important and interesting not only for the history of Lithuanian lexicography, but also for Lithuanian terminology.

Gauta 2007-11-30

Albina Auksoriūtė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas albinaa@lki.lt